

Glagolska rekcija i valentnost u hrvatskome jeziku

Katarinčić, Fran

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:808455>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-29**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Fran Katarinčić

**Glagolska rekcija i valentnost
u hrvatskome jeziku**

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2018.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Fran Katarinčić
Matični broj: 0009073787

Glagolska rekcija i valentnost u hrvatskome jeziku

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost / Engleski jezik i književnost

Mentor: doc. dr. sc. Anastazija Vlastelić

Rijeka, 5. rujna 2018.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Rekcija.....	2
2.1. Sintagmemi i gramatička zavisnost njihovih sastavnica	2
2.2. Pojam rekcije	3
2.2.1. Jaka i slaba rekcija.....	4
2.3. Vrste sintagmi prema funkciji zavisne sastavnice.....	4
2.4. Vrste objekta	5
2.4.1. Izravni objekt.....	7
2.4.2. Unutrašnji objekti	9
2.5. Promjene glagolske rekcije	10
3. Valentnost.....	12
3.1. Pojam valentnosti.....	12
3.1.1. Podjela glagola po valentnosti.....	14
3.1.2. Razredi glagolskih dopuna	15
3.1.3. Valentnost i rečnični modeli.....	15
3.1.4. Opseg glagolske valentnosti.....	17
3.1.5. Odnos rekcije i valentnosti	18
3.1.6. Promjenjivost valentnosti.....	20
3.2. Valencijski rječnici i leksikoni glagola hrvatskoga jezika	22
3.2.1. CROVALLEX 2.008.....	22
3.2.2. E-Glava.....	23
4. Zaključak	25
5. Popis literature.....	26

1. Uvod

Glagoli su kompleksna vrsta riječi kojima su svojstvene mnoge osobitosti. Morfološki gledano može se govoriti o različitim glagolskim oblicima i vrstama, kao i glagolskim kategorijama poput kategorije vida, stanja, vremena, načina i dr. Sintaktički, na planu rečenice, glagoli u službi predikata djeluju kao njezino središte otvarajući mjesto ostalim članovima rečenice i time određuju njihov oblik. Ovo se svojstvo glagola u suvremenoj hrvatskoj literaturi naziva rekcijom odnosno valentnosti i tema je ovoga završnog rada.

Cilj je rada teorijski pregled osnovnih suvremenih postavki o rekciji i valentnosti glagola hrvatskoga jezika na temelju hrvatske normativne literature i znanstvenih članaka. Veći se dio rada oslanja na *Gramatiku hrvatskoga jezika* (2005) autora Josipa Silića i Ive Pranjkovića, *Hrvatsku gramatiku* (2005) Eugenije Barić i suradnika, a dotiče se i *Kognitivne gramatike hrvatskoga jezika* (2017) Branimira Belaja i Gorana Tanackovića Faletara. Ove gramatike čine temeljnu literaturu jer daju suvremen, a opet svaka iz svoga polazišta, pogled na ovu temu. Tako *Hrvatska gramatika* tradicionalnije objašnjava pojam rekcije usredotočujući se isključivo na objekt i njegove vrste, kao i glagole uz koje se javlja, *Gramatika hrvatskoga jezika* rekciju navodi i kao svojstvo drugih vrsta riječi, ne samo glagola, dok Belaj i Tanacković Faletar proučavaju rekciju s aspekta kognitivne gramatike, što predstavlja noviji pristup ovoj temi u hrvatskome jezikoslovlju.

Rad je koncipiran u dva veća dijela – prvi je dio o rekciji, a drugi o valentnosti. U dijelu o rekciji riječ je o samom pojmu, vrstama i promjenama rekcije te objektima, s posebnim osvrtom na izravni objekt. Dio o valentnosti bavi se podjelom glagola po valentnosti i glagolskim dopunama, objašnjavanjem odnosa rekcije i valentnosti, promjenjivosti valentnosti te se na kraju predstavljaju aktualni, mrežni valencijski rječnici, leksikoni i baze glagola hrvatskoga jezika.

2. Rekcija

2.1. Sintagmemi i gramatička zavisnost njihovih sastavnica

Sintagmemi (spojevi riječi) jedinice su „sintaktičke razine koje se sastoje od najmanje dviju međusobno povezanih sastavnica ili tagmema, tj. samoznačnih¹ riječi i/ili oblika, npr. *mirno more, graditi kuću, baviti se trgovinom, misliti na posljedice, spavati mirno, mnogo snijega*“ (Silić i Pranjković 2005: 261). Na temelju se zavisnosti tagmeme uvrštavaju u sintagmeme, pri čemu se nadređeni tagmem naziva *glavnim* ili *jezgrenim*, a podređeni *zavisnim* (Silić i Pranjković 2005: 261). Glavni tagmem može biti promjenjiva i nepromjenjiva riječ, no kada je riječ o promjenjivim sintagmemima, samo oni kojima je glavni tagmem u kanonskom obliku, primjerice imenica u nominativu jednine (*mirno more*) i glagol u infinitivu (*graditi kuću*), mogu se smatrati sintagmemima. Međutim, ako se glavni tagmem javlja u kojem drugom obliku, tada se govori o sintagmama, „a to znači da pretpostavljaju uvrštavanje u jedinice više razine, ponajprije u rečenice, npr. (...) *Gradili su kuću tri godine*“ (Silić i Pranjković 2005: 262). Dakle, sintagmem je apstraktna, izvanrečenična jedinica, a sintagma je unutarrečenična jedinica, odnosno jedinica konkretizirana u kontekstu.

Razlikuju se tri tipa gramatičke zavisnosti tagmema, a to su: *kongruencija (sročnost)*, *rekcija (upravljanje)* i *pridruživanje*. Kongruencija obuhvaća vezu između subjekta i predikata, sročnoga atributa odnosno apozicije s imenicom koja im otvara mjesto; pridruživanje se odnosi na vezu glagola i predikatnoga proširka te priložne oznake izrečene priložima, a rekcija će, kao tema ovoga rada, biti detaljnije objašnjena u nastavku.

¹ Samoznačne riječi imaju samostalno značenje, odnosno mogu stajati samostalno, a to su: imenice, pridjevi, glagoli, prilozi i brojevi (Silić i Pranjković 2005: 39–40).

2.2. Pojam rekcije

Gramatika hrvatskoga jezika Josipa Silića i Ive Pranjkovića pojam rekcije definira na sljedeći način: „Upravljanjem ili rekcijom naziva se gramatička veza među sastavnicama sintagmema u kojoj glavni tagmem upravlja gramatičkim svojstvima zavisnoga, što znači da mu predodređuje oblik u kojemu će se pojaviti“ (2005: 262). Silić-Pranjkovićeve *Gramatika* navodi kako su upravljačka svojstva najizraženija kod glagola, primjerice **graditi kuću**, **trgovati povrćem** (2005: 263). Upravo se iz toga razloga javljaju kao glavni tagmemi u sintagmemima s rekcijom. U gramatici se također ističe kako i ostale riječi imaju upravljačka svojstva – imenice (posebice one koje su nastale od glagola, primjerice **gradnja kuće**, **trgovanje povrćem**, ali i druge imenice, pa i one koje nemaju veze s glagolima, kao što su **poglavica plemena**, **vrata dvorane**), pridjevi (npr. **pun snage**, **sklon svađi**), brojevi (npr. **trojica prijatelja**, **deset kuna**) i neki prilozi (npr. **nedaleko od škole**, **malo tople vode**) (Silić i Pranjković 2005: 264).

S druge strane, *Hrvatska gramatika* (Barić i dr. 2005) tradicionalnije objašnjava rekciju, odnosno u obzir primarno uzima objekt. Naime, ova gramatika definira rekciju kao gramatičko svojstvo glagola ili riječi u funkciji glagola da otvara mjesto objektu, opisujući kako je objekt „imenska riječ, bez prijedloga ili s njim, u nekom od kosih padeža: genitivu, dativu, akuzativu, lokativu i instrumentalu, kojoj mjesto u rečenici otvara glagol ili kakva druga, obično predikatna riječ sa svojstvima glagola“ (Barić i dr. 2005: 431), a od priložne se oznake razlikuje po svome mjestu u rečeničnom ustrojstvu određenim rekcijom te po tome što se njegovo značenje ne može prepričati. Drugim riječima, rekcija određuje u kojem će se padežu ili prijedložnom izrazu javiti objekt, kojemu mjesto otvara glagol u nekom svom obliku, a s obzirom na tu mogućnost otvaranja mjesta objektu u kojem padežu glagoli se prema rekciji mogu podijeliti na glagole s rekcijom u genitivu, dativu, akuzativu, lokativu i instrumentalu (Barić i dr. 2005: 431).

2.2.1. Jaka i slaba rekcija

Suvremene gramatike hrvatskoga jezika razlikuju jaku i slabu rekciju. Ako leksičko-gramatička svojstva glavnoga tagmema u sintagmi predodređuju oblik zavisnoga, tada je riječ o *jakoj rekciji* ili *jakome upravljanju* (npr. *graditi kuću, gradnja kuće, bavljenje sportom*); ako glavni tagmem određuje oblik zavisnoga samo leksičkim značenjem, riječ je o *slaboj rekciji* ili *slabome upravljanju* (npr. *šetati parkom, lutanje gradom*) (Silić i Pranjković 2005: 264). Silić i Pranjković ističu da se jaka i slaba rekcija razlikuju po tome što se zavisni tagmem u jakoj rekciji ne može prepričati odnosno izraziti drugačijim oblikom („umjesto *graditi kuću* ne može se reći **graditi o kući, *graditi kućom* ili **graditi po kući*“), dok je to načelno moguće u slaboj rekciji („npr. umjesto *šetati parkom* može se reći *šetati po parku, šetati kroz park, šetati u parku* i sl. (...)“ (Silić i Pranjković 2005: 264).

2.3. Vrste sintagmi prema funkciji zavisne sastavnice

Osim prema gramatičkoj zavisnosti sastavnica spojevi se riječi mogu podijeliti i prema funkciji (službi) zavisne sastavnice, pa se spojevi riječi mogu dalje podijeliti na *odredbene, dopunske* i *okolnosne* (Silić i Pranjković 2005: 265). Odredbene su sintagme rezultat sročnosti, stoga one neće biti detaljnije objašnjene s obzirom na to da je tema ovog rada rekcija, a kao rezultat rekcije javljaju se dopunski i okolnosni spojevi riječi.

U dopunskim spojevima riječi zavisna sastavnica ima funkciju dopune glavnoj sastavnici (npr. u sintagmi *graditi kuću* zavisni je tagmem *kuću* dopuna glavnom tagmemu *graditi*), „tj. zavisni tagmem označuje predmet zahvaćen radnjom, odnosno predmet u vezi s kojim se vrši radnja“ (Silić i Pranjković 2005: 265), a takve su sintagme rezultat jakoga ili slaboga upravljanja. U njima glagol ima funkciju glavnoga tagmema dok imenska riječ u kosom padežu ili prijedložno-padežni izraz imaju funkciju zavisnoga tagmema (Silić i Pranjković 2005: 265).

U okolnosnim spojevima riječi zavisni tagmem ima funkciju okolnosti u kojoj se vrši glagolska radnja te se mogu javiti kao rezultat upravljanja i pridruživanja. U slučaju kada je riječ o upravljanju, imenska riječ u kosom padežu ili prijedložno-padežni izraz funkcioniraju kao zavisni tagmem (npr. *ići korakom*, *izbiti iz glave*, *voziti kroz maglu*), dok kod pridruživanja prilog funkcionira kao zavisni tagmem (Silić i Pranjković 2005: 266).

2.4. Vrste objekta

Budući da se rekcijom određuje oblik objekta, objekti se dijele s obzirom na to u kojem je padežu imenska riječ. Konkretno, kada je imenska riječ u akuzativu, riječ je o *izravnom (direktnom)* ili *bližem* objektu, a takvi objekti „u načelu označuju predmete koji su izravno uključeni u glagolsku radnju i bez kojih često nema ni same radnje“ (Silić i Pranjković 2005: 300), primjerice *Ivan hrani psa*. Glagoli koji otvaraju mjesto objektu u akuzativu zovu se *prijelazni* ili *tranzitivni* glagoli (Barić i dr. 2005: 431) te „obično označuju uopćene (apstraktne) radnje, pa je bez predmeta koji je uključen u radnju i sama radnja nedostatno konkretna“ (Silić i Pranjković 2005: 300), zbog čega su izravni objekti nerijetko i obavezni, odnosno ne mogu se izostaviti iz rečenice. Drugim riječima, rečenica *Ivan hrani* ne prenosi smislenu obavijest.

Kada se objekt javlja u genitivu, dativu, lokativu i instrumentalu, riječ je o *neizravnom (indirektnom)* ili *daljem* objektu, a može biti besprijedložni (npr. *Obraćamo se svim posjetiteljima*) ili se javiti s prijedlozima (npr. *Zavidim na pobjedi*). Takav se objekt naziva prijedložni objekt, a sastavljen je od prijedloga i imenske riječi u kosom padežu (Barić i dr. 2005: 432). Dalji objekt također „označuje predmet zahvaćen glagolskom radnjom, ali to ne mora biti predmet na kojemu se vrši glagolska radnja, bez kojega te radnje nema, nego predmet u vezi s kojim se ta radnja vrši“ (Silić i Pranjković 2005: 301). Tako u navedenom primjeru *Obraćamo se svim posjetiteljima* neizravni objekt (*svim posjetiteljima*) ne označuje predmete (osobe) koji su izravno uključeni u radnju glagola *obraćati*

se, nego predmete na koje se radnja odnosi, odnosno u radnju neprijelaznog glagola *obraćati se* nisu izravno uključeni oni kojima se obraća (Silić i Pranjković 2005: 301). Glagoli koji otvaraju mjesto objektu u kojem od kosih padeža zovu se *neprijelazni* ili *intransitivni* glagoli (Barić i dr. 2005: 431).

Nadalje, postoje rečenice i s više objekata, odnosno glagoli koji mogu otvarati mjesto izravnom i neizravnom objektu, primjerice *Oblijepili su grad plakatima* (Barić i dr. 2005: 431). S obzirom na mogućnost otvaranja mjesta objektu u dvama različitim padežima takvi se glagoli mogu podijeliti na glagole s rekcijom u akuzativu i genitivu, akuzativu i dativu, akuzativu i instrumentalu (Barić i dr. 2005: 431). U rečenicama se također mogu javiti i glagoli koji imaju rekciju u dativu i instrumentalu, odnosno glagoli koji otvaraju mjesto dvama neizravnim objektima, primjerice *Mladiću su prijetili zatvorom* (Barić i dr. 2005: 432). U hrvatskome se jeziku javlja i nemali broj glagola bez rekcije – glagoli koji uopće ne otvaraju mjesto objektu (Barić i dr. 2005: 432). „Takvi su svi oni glagoli koji označuju radnje što se ne odvijaju na predmetu ni u vezi s predmetom“ (Silić i Pranjković 2005: 302). To su, primjerice, glagoli *krenuti, lutati, ležati, sjediti, stajati, padati* itd. Dakle, radi se o glagolima stanja i glagolima kretanja. „Glagoli stanja označuju radnje bez aktivnosti vršitelja, pa onda i bez predmeta koji bi bio uključen u aktivnost; a kod glagola kretanja aktivnost se svodi na kretanje vršitelja, za koje u načelu nije potreban nikakav predmet“ (Silić i Pranjković 2005: 302).

Međutim, Ivan Marković (2013: 229) daje nešto drugačiju podjelu glagola prema rekciji, o čemu će biti više riječi u drugome dijelu ovoga rada, odnosno u poglavlju o valentnosti. Zbog ograničenog opsega ovoga rada u nastavku je detaljnije opisan samo izravni objekt te se iznosi osnovno o tzv. unutrašnjem objektu.

2.4.1. Izravni objekt

Kao što je već navedeno, prijelazni glagoli otvaraju mjesto izravnom objektu, koji se može javiti kao imenica ili zamjenica. Izravni je objekt najčešće u akuzativu iako to nije uvijek slučaj, ali tada je obvezatno zamjenjiv akuzativom. Naime, ponekad se izravni objekt uz prijelazne glagole može pojaviti i u genitivu – dijelnome ili slavenskome genitivu (Silić i Pranjković 2005: 300).

„Kad je objekt imenica koja označuje pojam ili tvar a ne brojive predmete i kad se želi naglasiti da glagolskom radnjom nije zahvaćena ona cijela nego samo njezin dio, akuzativ izravnog objekta uz prijelazne glagole obavezno se mijenja u genitiv“ (Barić i dr. 2005: 435). U tom se slučaju govori o *dijelnome* ili *partitivnome genitivu*. Drugim riječima, dijelni genitiv dolazi uz glagole kada „označuje neodređeni dio čega, obično kakve stvari, npr. *zatražiti kruha*, *dodati soli*, *posuditi novaca*“ (Silić i Pranjković 2005: 202).

Međutim, u niječnim rečenicama, kada se radnja prijelaznoga glagola niječe, izravni se objekt javlja u genitivu. Takav se genitiv zove *slavenski genitiv* i svojstven je slavenskim jezicima (Barić i dr. 2005: 446), primjerice *Dugo nije vidio sestre*, *Ne podnosi ljetnoga sunca*, *Ne kupujte topova* (Silić i Pranjković 2005: 202). Takav se genitiv u suvremenome standardnom jeziku javlja rijetko, osim uz glagol *nemati*, te je obilježen (Silić i Pranjković 2005: 202).

Kao što je već rečeno, i dijelni i slavenski genitiv zamjenjivi su akuzativom i pritom zadržavaju isto značenje ili dobivaju slično (Silić i Pranjković 2005: 300). Tako se navedeni primjeri za slavenski genitiv mogu preformulirati u *Dugo nije vidio sestru*, *Ne podnosi ljetno sunce*, *Ne kupujte topove* te u ovim primjerima značenje ostaje isto. Primjeri za dijelni genitiv mogu se preoblikovati u *zatražiti kruh*, *dodati sol*, *posuditi novac*. Međutim, u ovim je primjerima značenje slično s obzirom na to da je u sintagmi *zatražiti kruha* riječ o dijelu kruha, dok sintagma *zatražiti kruh* podrazumijeva čitav komad kruha (Silić i Pranjković 2005: 300–301). Analogno tome isto se može zaključiti i za primjere *dodati soli* i *posuditi novaca*.

Što se pak prijelaznih glagola i izravnog objekta tiče, postoje određena pravila po kojima otvaraju mjesto objektu u akuzativu, a ona mogu biti *obavezna* i *neobavezna* (Barić i dr. 2005: 432). „Obavezna su u glagola nepotpuna značenja, a neobavezna u glagola potpuna značenja. Stoga je objekt uz glagole nepotpuna značenja obavezan, a uz glagole potpuna značenja neobavezan“ (Barić i dr. 2005: 432). To znači da se obavezni objekt ne može ispustiti iz rečenice jer bi ona tada bila nepotpuna, kao što je već navedeno i oprimjereno rečenicom *Ivan hrani*. Ipak, objekt se uz neke prijelazne glagole može ispustiti, npr. *jesti, piti, pisati, čitati, gledati* itd. (Barić i dr. 2005: 432). Rečenice su poput *Ivana pije kavu, Pišem domaću zadaću* potpune, odnosno ne zahtijevaju objekt: *Ivana pije, Pišem*. „U rečenicama bez objekta naglasak je na značenju same glagolske radnje prijelaznoga glagola“ (Barić i dr. 2005: 432).

Hrvatska gramatika također iznosi tri velike skupine u koje se po značenju glagolske radnje prijelazni glagoli s izravnim objektom u akuzativu mogu podijeliti: „1. glagoli kojima radnja zahvaća objekt i mijenja ga; 2. glagoli kojima se radnja odnosi prema objektu, ne mijenjajući ga; 3. glagoli kojima radnja izriče prostorne i vremenske odnose“ (Barić i dr. 2005: 432). U nastavku će ovoga rada ove skupine biti koncizno objašnjene te će za svaku od njih biti navedeno nekoliko primjera.

Prva se skupina dalje dijeli na glagole: kojima objekt nastaje ili nestaje kao rezultat radnje (npr. *dovršiti, izumiti, napisati*), kojima radnja izriče promjenu na objektu (npr. *očistiti, smiriti, poravnati*), kojima radnja zahvaća objekt, ali ga ne stvara (npr. *dohvatiti, udariti, baciti*), kojima radnja mijenja mjesto i kretanje objekta u prostoru (npr. *nositi, prenijeti, izvaditi*), kojima radnja uzrokuje da drugo što promijeni mjesto ili odnos prema objektu (npr. *sresti, otkriti, izgubiti*), kojima se radnja vrši kao nadoknada za ono što izriče objekt (npr. *mijenjati, platiti, osvetiti*) (Barić i dr. 2005: 432–433).

Druga se skupina dalje dijeli na glagole: kojima radnja izriče posjedovanje objekta (npr. *imati, držati, posjedovati*); kojima radnja izriče opažanje ili

spoznavanje objekta (npr. *vidjeti, opaziti, osjećati*), kojima je objekt predmet osjećajnih ili voljnih zbivanja izrečenih glagolskom radnjom (npr. *cijeniti, mrziti, željeti*), kojima odnos radnje i objekta izriče neku sposobnost subjekta (npr. *znati, plesati, pjevati*), kojima objekt određuje stanje subjekta (npr. *doživjeti, izdržati, trpjeti*), kojima objekt izriče biće zahvaćeno glagolskom radnjom kojoj je subjekt uzrok (npr. *boljeti, mučiti, oduševiti*) (Barić i dr. 2005: 434).

Treća se skupina dalje dijeli na glagole: kojima radnja izriče kretanje u prostoru (npr. *preskočiti, pretrčati, preplivati*) i kojima radnja izriče bivanje u vremenu (npr. *provesti, prespavati, proživjeti*) (Barić i dr. 2005: 435).

2.4.2. Unutrašnji objekti

Fenomen unutrašnjih objekata u hrvatskome se jezikoslovlju detaljnije proučava u novije vrijeme. Ovaj se pojam u normativnim priručnicima eksplicitnije objašnjava tek u *Kognitivnoj gramatici hrvatskoga jezika* (2017), no o njemu je bilo riječi i u starijim gramatikama, kao što je gramatika hrvatskoga jezika Dragutina Parčića iz 1873. godine (Stolac i Vlastelić 2005: 9). Prema tome unutrašnji (tautološki) ili srodni (engl. *cognate*) objekti rubni su tip objekta koji su slabo zastupljeni u hrvatskoj gramatičkoj literaturi (Belaj i Tanacković Faletar 2017: 173 prema Pavešić 1971: 428, Brdar 1992: 56–57 i Birtić i Matas Ivanković 2009: 1–2 prema Brabec, Hraste i Živković 1968, Vince 2008) „jer su konstrukcije s takvim objektima rijetke i obilježene, a često su i odlika beletrističkoga stila, posebno kad uz glagol kao dopuna stoji nemodificirana istokorijenska imenica (npr. *bol bolovati, noć noćiti, život živjeti* itd.)“ (Belaj i Tanacković Faletar 2017: 173). Iz navedenih je primjera vidljivo kako je zapravo riječ o objektima u besprijedložnom akuzativu kojima mjesto otvaraju neprijelazni glagoli, a najčešće imaju isti korijen kao i glagol.

Unutrašnjim objektima iscrpnije su se bavile Matea Birtić i Ivana Matas Ivanković (2009) promatrajući akuzativne dopune uz desetak neprijelaznih glagola u hrvatskome jeziku, odnosno objekte u akuzativu istoga ili različitoga

korijena kojima mjesto otvaraju neprijelazni glagoli te su promatrale u kojem se obliku pojavljuju, uzimajući u obzir padež, modifikaciju, tvorbenu osnovu, značenje (2009). Autorice su utvrdile kako je ovdje zapravo riječ o mnogo kompleksnijem problemu. Naime, tijekom istraživanja odabrane skupine glagola uvidjele su kako objekti ne pripadaju istom tipu dopuna te da se naziv unutrašnjeg objekt upotrebljava za više različitih glagolskih dopuna ovisno o pojedinim autorima (Birtić i Matas Ivanković 2009: 2).

2.5. Promjene glagolske rekcije

Rekcija kao gramatička veza nije stalna te je, kao i jezik, podložna promjenama tijekom vremena. U rječnicima ili drugim normativnim priručnicima uz pojedini se glagol uobičajeno navode i njegove moguće rekcije, no rekcija uglavnom ne predstavlja problem izvornim govornicima (Glavaš 2011: 67). Međutim, otkloni se od normirane rekcije javljaju, a upravo njima kao pokazateljima jezičnih (i izvanjezičnih) procesa bavio se Zvonimir Glavaš proučavajući jezik suvremenih hrvatskih medija (2011).

Sve promjene glagolske rekcije koje Glavaš proučava tiču se odnosa glagola i akuzativne dopune koja se uglavnom javlja kao imenica u besprijedložnom akuzativu. Glavaš (2011: 68) navedene promjene dijeli u tri skupine:

1. neprijelazni glagoli koji otvaraju mjesto imenici u besprijedložnom akuzativu (s dopunom ili bez nje)
2. prijelazni glagoli otvaraju mjesto dvjema imenicama u besprijedložnom akuzativu
3. akuzativna rekcija potiskuje dativnu, lokativnu i instrumentalnu rekciju nekih glagola

Svim je ovim promjenama zajednička površna opisanost u hrvatskoj gramatičkoj literaturi čime su određene kao rubne ili se smatraju nestandardnim i

negramatičnim, dok u komunikaciji postaju sve češćom pojavom (Glavaš 2011: 68).

Od ovih je triju skupina posebno zanimljiva treća koja uključuje glagole kojima je normom određena dativna, lokativna i instrumentalna rekcija potisnuta akuzativnom. Tako primjerice *komunicirati s kim* postaje *komunicirati koga/što*, *kontaktirati s kim* javlja se kao *kontaktirati koga*, *smetati komu/čemu* postaje *smetati koga/što*, *raspravljati o čemu* postaje *raspravljati što*, *svjedočiti o čemu* javlja se u konstrukciji *svjedočiti što* (Glavaš 2011: 74 prema Rišner 2011). U svome istraživanju Glavaš potvrđuje sve navedene promjene rekcije osim kod glagola *komunicirati*, koji i dalje zadržava instrumentalnu rekciju (2011: 75). Glavaš također uočava kako i glagol *istraživati* mijenja svoju rekciju. Naime, iako norma bilježi da glagol *istraživati* otvara mjesto imenicama koje znače neživo (*istraživati što*), sve se češće javlja uz imenice koje znače živo (*istraživati koga*), npr. *Austrijski Uskok istražuje Sanadera* (Glavaš 2011: 75–76). Glavaš tek naslućuje neke od mogućih uzroka ovih otklona te zaključuje kako navedeni otkloni pokazuju sustavnu promjenu rekcije (Glavaš 2001: 76–77).

Svojim radom Glavaš upućuje na činjenicu kako je važno svojstvo rekcije odnosno jezika promjenjivost te kako prostora za daljnje istraživanje svakako ima, bilo da je riječ o uočavanju promjena ili detektiranju njihovih uzroka.

3. Valentnost

3.1. Pojam valentnosti

Najveći je doprinos hrvatskome jezikoslovlju u pogledu valentnosti glagola hrvatskoga jezika dao Marko Samardžija, koji se ujedno i prvi u nas iscrpnije bavio ovom temom. Valentnost hrvatskih glagola Samardžija objašnjava na temelju osnovnih postavki gramatike i teorije zavisnosti (engl. *dependency theory*) i radu utemeljitelja ove teorije, francuskog jezikoslovca Luciena Tesnièrea, koji valentnost tumači na jednostavnoj rečenici tradicionalne gramatike (2003: 32). Tako Tesnière osnovnim dvama dijelovima rečenice, subjektu i predikatu, pridružuje i treću – vezu koju naziva *koneksijom*, a po kojoj se ta dva dijela slažu u rečenicu, čime glagol postaje središnji dio rečenice, odnosno njezino *strukturno središte* jer „otvara mjesto sebi, a izravno i drugim elementima (...) koji izravno otvaraju mjesto (mjesto) rečeničnim dijelovima koji se u tradicionalnoj gramatici različito nazivaju“ (Samardžija 2003: 32–33). „Tu sposobnost jezičnih jedinica da otvaraju mjesto drugim jedinicama, da se s njima povezuju te da određuju njihov broj i vrstu Tesnière je usporedio sa sličnim svojstvom atoma te ju je nazvao valentnost“ (Samardžija 2003: 33). Samardžija ističe kako valentnost nije svojstvo samo glagola, već i drugih vrsta riječi, stoga postoje i različite vrste valentnosti: imenička, pridjevska i glagolska valentnost (2003: 33).

Ivan Marković također ističe kako se valentnost tiče i drugih vrsta riječi, ne samo glagola, i kako nije riječ o inherentnoj kategoriji, već o sposobnosti (2013: 229). Marković definira valentnost trojako prema funkciji glavne i zavisne sastavnice sintagme. Valentnost ili valenciju (fr. *valence*, engl. *valency*) upotrebljava „kao termin a) za sposobnost glave da upravlja zavisnim sastavnicama (da im 'otvara mjesto'); b) za broj obaveznih zavisnih sastavnica; c) za vrstu obaveznih zavisnih sastavnica“ (Marković 2013: 227-228). Pritom se obavezna zavisna sastavnica naziva *argument* ili *dopuna*, dok je neobavezna *adjunkt* ili *dodatak* (Marković 2013: 228).

Samardžija definira glagolsku valentnost kao „sposobnost glagola da u svojoj okolini zahtijeva određen broj sintaktičkih suigrača (...) ili komplementa i da tako oblikuje sintaktički potpunu rečenicu“ (2003: 33–34). Međutim, Samardžija ističe kako valentnost ne određuje sve komplemente, već samo neke, koje se nazivaju *dopunama*, dok se ostali komplementi, oni koje ne uvjetuje valentnost, nazivaju *dodacima* (2003: 34). Da bi se odredilo je li koji komplement dopuna ili dodatak, u pravilu može poslužiti postupak izostavljanja, odnosno test eliminacije ili proba ispuštanja (Samardžija 1987: 101): „iz rečenice izostavimo neki dio i promatramo 'sintaktički ostatak'; ako je on potpuna rečenica, izostavljeni je dio dodatak; ako je pak nepotpuna ('krnja') rečenica, izostavljeni je dio dopuna“ (Samardžija 2003: 34). Samardžija objašnjava ovaj postupak na rečenici *Neki studenti vole zanimljiva jutarnja predavanja* postepeno izostavljajući njezine dijelove. U konačnici dolazi do rečenice *Studenti vole predavanja*, kojoj se ne može dalje izostaviti nijedan dio jer bi u tome slučaju rečenica bila nepotpuna (**Vole predavanja* i **Studenti vole*). Drugim riječima, „budući da tek izostavljanje imenice u nominativu (*studenti*) i imenice u akuzativu (*predavanja*) povlači za sobom nepotpunost rečenice, samo to su dopune glagolu *voljeti*, a svi ostali suigrači su dodaci“ (Samardžija 2003: 34).

Ipak, ova se metoda ne može primijeniti na sve hrvatske glagole, odnosno ovim se postupkom ne može uvijek pouzdano odrediti je li koji komplement dopuna ili dodatak (Samardžija 2003: 34). „Radi se o primjerima s tzv. apsolutivnom uporabom prijelaznih glagola kad imenica u akuzativu bez prijedloga (bliži objekt u tradicionalnoj gramatici) može biti neobvezatna (fakultativna)“ (Samardžija 2003: 34). Primjerice, rečenica *Neki čovjek čita stare novine* potpuna je i kada glasi *Čovjek čita stare novine*, *Čovjek čita novine* i *Čovjek čita* (Samardžija 2003: 34). Zato se glagolski komplementi u hrvatskome jeziku mogu podijeliti na dopune i dodatke, a dopune se mogu dalje podijeliti na obvezatne i neobvezatne (fakultativne) (Samardžija 2003: 34). Međutim, „još

uvijek nije pronađen postupak kojim bi se u teoriji valentnosti jednoznačno ('bez ostatka') razgraničili dodaci od fakultativnih dopuna“ (Samardžija 2003: 35).

3.1.1. Podjela glagola po valentnosti

Prema valentnosti glagoli se mogu podijeliti u četiri skupine: 1. nevalentne (avalentne) ili glagole nulte valencije (nemaju vršioca ni trpioća radnje, npr. *kišiti*, *sniježiti*); 2. jednovalentne (imaju vršioca, npr. *hodati*, *umrijeti*); 3. dvovalentne (imaju i trpioća, npr. *znati*, *voljeti*); 4. trovalentne (imaju vršioca i dvije dopune, npr. *pisati*, *dati*) (Samardžija 2003: 35 i Marković 2013: 228). Također, osim glagola kao vrste riječi, i prijedlozi su jednovalentni (imaju dopunu, npr. na kuću, iz kuće), pridjevi mogu biti jednovalentni (imati dopunu, npr. *sklon piću*, *pun para*, dok je *dužan* čak i dvovalentan, s dvjema dopunama, npr. *dužan si mi ispriku*), a imenice jednovalentne (npr. *gledanje televizije*, *uzrok svađi*) (Marković 2013: 228).

Marković ističe kako se valentnost primarno promatra semantički (2013: 228). Za primjer uzima jednovalentan glagol *kišiti*, koji poput i ostalih jednovalentnih glagola „imaju subjekt, samo se u nekim jezicima taj subjekt može ne iskazati, kao primjerice u hrvatskome: hrv. Ø kiši ~~ne~~ kiši “ (Marković 2013: 228). Takvi su jezici, u kojima se može ispustiti subjektna zamjenica, uključujući i hrvatski, tzv. engl. *null-subject language* ili *pro-drop language*, primjerice latinski, talijanski, poljski, baskijski (Marković 2013: 228). U jezicima kao što su engleski, njemački, francuski subjekt mora biti izrečen, „a za njegovo iskazivanje služi prazna (engl. *dummy*) zamjenica 3. lica: engl. *Ø rains it rains; fr. *Ø pleut il pleut; njem. *Ø regnet es regnet“ (Marković 2013: 228).

„Sve semantičke dopune pojedinoga leksema čine njegovu **argumentnu strukturu** (engl. *argument structure*). Argumentna struktura hrvatskoga glagola *pisati* uključuje najmanje ovo: *Ana piše*, a može uključivati i ovo: *Ana piše pismo prijateljici*“ (Marković 2013: 228). Drugim riječima, iz navedenih je primjera vidljivo da je glagol *pisati* trovalentan, odnosno da mora imati barem jednu

dopunu (subjekt *Ana*), a može imati dvije (subjekt *Ana* i izravni objekt *pismo*) ili pak tri dopune (subjekt *Ana*, izravni objekt *pismo* i neizravni objekt *prijateljici*).

3.1.2. Razredi glagolskih dopuna

U hrvatskome se jeziku, kao i u mnogim stranim jezicima poput njemačkoga, francuskoga, španjolskoga, glagolske dopune mogu razvrstati u nekoliko razreda te „se glagoli mogu razvrstati u razrede po kvantitativnim pokazateljima svoje valentnosti“ (Samardžija 2003: 35). Prema tome Samardžija (2003: 35) iznosi deset razreda glagolskih dopuna u hrvatskome jeziku:

1. Do – dopuna u nominativu (subjekt u tradicionalnoj gramatici)
2. D1 – dopuna u akuzativu (izravni objekt u tradicionalnoj gramatici)
3. D2 – dopuna u genitivu (neizravni objekt u genitivu)
4. D3 – dopuna u dativu (neizravni objekt u dativu)
5. D4 – dopuna u instrumentalu (neizravni objekt u instrumentalu ili priložna oznaka)
6. D5 – prijedložna dopuna (prijedložni objekt)
7. D6 – priložna dopuna ([obvezatna] priložna dopuna)
8. D7 – imenska dopuna (imenica kao dio imenskoga predikata)
9. D8 – pridjevska dopuna (pridjev kao dio imenskoga predikata)
10. D9 – infinitivna dopuna (infinitiv kao dopuna uz glagole ili obvezatni predikatni proširak).

3.1.3. Valentnost i rečenični modeli

Valentnost je važna za leksikografski opis glagola i učenje stranih jezika, ali i zato što „iz količinskoga podatka o valentnosti nekoga glagola doznajemo kakav rečenični model nastaje njegovim aktualiziranjem“ (Samardžija 2003: 35). Tako nevalentni glagoli tvore jednočlane rečenične modele (npr. *Sijeva*), jednovalentni dvočlane (npr. *Brat sjedi*), dvovalentni tročlane (npr. *Dijete pije mlijeko*), a trovalentni glagoli četveročlane rečenične modele (npr. *Petar je stavio knjigu na stol*) (Samardžija 2003: 35). Međutim, dvovalentni glagoli tvore

tročlane rečenične modele po shemi Do+G+D_x, što znači da na mjesto D_x može doći ukupno osam dopuna, čime se tročlani rečenični modeli u hrvatskome jeziku mogu razvrstati u osam tipova (Samardžija 2003: 36):

1. Do+G+D1 (npr. *Student je položio ispit.*)
2. Do+G+D2 (npr. *Dijete se boji mraka.*)
3. Do+G+D3 (npr. *Nasip odolijeva poplavi.*)
4. Do+G+D4 (npr. *Petar je slegnuo ramenima.*)
5. Do+G+D5 (npr. *Jutro je preraslo u večer.*)
6. Do+G+D6 (npr. *Učenici se vladaju pristojno.*)
7. Do+G+D7 (npr. *Buka je postala tiša/tišom.*)
8. Do+G+D8 (npr. *Ivan je postao student/studentom.*)

Slično vrijedi i za trovalentne glagole koji tvore četveročlane modele po shemi Do+G+D_x+D_y, kojih također u hrvatskome jeziku ima osam tipova s obzirom na dopune koje se mogu pojaviti na mjestima D_x i D_y (Samardžija 2003: 36):

1. Do+G+D1+D1 (npr. *Petar je nešto pitao Ivana.*)
2. Do+G+D1+D2 (npr. *Kredit nas je oslobodio briga.*)
3. Do+G+D1+D3 (npr. *Profesori važnost pridaju učenju.*)
4. Do+G+D1+D4 (npr. *Domaćini su goste počastili pićem.*)
5. Do+G+D1+D5 (npr. *Bolest Ivana ometa u studiju.*)
6. Do+G+D1+D6 (npr. *Putnik je torbu spustio na klupu.*)
7. Do+G+D3+D4 (npr. *Policajac je vozaču zaprijetio kaznom.*)
8. Do+G+D3+D5 (npr. *Petar prijatelju zavidi na putovanju.*)

3.1.4. Opseg glagolske valentnosti

Glagolska valentnost obuhvaća barem pet skupina podataka (Samardžija 2003: 36):

1. podatke o broju (obvezatnih i fakultativnih dopuna)
2. podatke o morfološkim i sintaktičkim (morfosintaktičkim) značajkama dopuna
3. podatke o semantičkoj snošljivosti (kompatibilnosti) između glagola i dopuna
4. podatke o inherentnim semantičkim značajkama glagola
5. podatke o semantičkim ulogama dopuna

Da bi neki glagol otvorio mjesto određenoj dopuni, vrlo je važna upravo semantička kompatibilnost. „Naime, da bi neki leksem popunio prazno mjesto uz neki glagol, nije dostatno da ispuni samo morfo-sintaktičke uvjete (vrsta riječi, padež), nego i značenjski mora biti spojiv (semantički kompatibilan) s glagolom“ (Samardžija 2003: 36). Primjerice, glagol *piti* dvovalentan je glagol koji tvori tročlani rečenični model po shemi Do+G+D1, „ali u značenje punoznačnice koja konkurrira za mjesto Do mora biti uključen sem <+živo>, a u značenje leksema koji konkurrira za mjesto D1 mora biti uključen sem <+tekuće>“ (Samardžija 2003: 36). Jedino na taj način mogu nastati gramatične rečenice kao što su *Dijete pije mlijeko* ili *Studentica pije kavu* (Samardžija 2003: 36). „Ako se kao Do pojavi leksem s <-živo> ili kao D1 leksem s <-tekuće>, tada je posrijedi: a) ili pomak od osnovnoga značenja glagola *piti*, jer u rečenici *Zemlja pije vodu* glagol *piti* znači *upijati* ili b) jezično stvaralaštvo, npr. *Birači piju gluposti*“ (Samardžija 2003: 37).

3.1.5. Odnos rekcije i valentnosti

Iako se iz dosadašnjeg opisivanja valentnosti može uočiti kako se u određenoj mjeri rekcija i valentnost poklapaju, ova se dva pojma nikako ne mogu izjednačiti. Naime, prije pojave teorije zavisnosti odnosno valentnosti rekcijom se bavila tradicionalna ili predstrukturalistička gramatika dijeleći glagole na prijelazne ili neprijelazne (Samardžija 1994: 50). Podjela glagola u tradicionalnoj gramatici i podjela glagola po valentnosti prije svega se razlikuje „u činjenici da je pojam valentnosti glagola veoma širok i obuhvaća ne samo padežne dopune, nego i sve ostale kojima mjesto u rečenici otvara glagol, odnosno koje se u rečenicu uvrštavaju po valentnosti glagola“ (Samardžija 1994: 50). Jednostavnije rečeno, rekcija je tradicionalno nazvana valentnost glagola koja ne uključuje subjekt, već ponajprije objekt (Marković 2013: 228). Prema tome, budući da glagolska rekcija predstavlja samo dio onoga što valentnost uključuje, „valentnost glagola je širi pojam od glagolske rekcije“ (Samardžija 1987: 98) s obzirom na to da obuhvaća, kako je već navedeno, podatke o broju dopuna, morfosintaktičkim značajkama dopuna, semantičkoj kompatibilnosti glagola i dopuna, inherentnim semantičkim značajkama glagola i semantičkim ulogama dopuna. Samardžija ovaj odnos detaljnije opisuje sljedećim riječima: „nema ničega što bi obuhvaćala glagolska rekcija a ne bi obuhvaćala valentnost glagola, ali valentnost glagola obuhvaća i elemente koje glagolska rekcija ne obuhvaća“ (1987: 98). Ovu je inkluziju Samardžija sažeo: „sadržaj glagolske rekcije dio je sadržaja valentnosti glagola“ (1987: 98). Samardžija ističe i jednu važnu razliku između rekcije i valentnosti, „na razliku u razinama na kojima se reflektiraju valencijski i rekcijiski odnosi. Promjene u sintaktičko-semantičkoj valentnosti odrazit će se prvenstveno na semantičkoj, promjene u rekciji na morfološkoj razini“ (Samardžija 1987: 99).

Drugim riječima, kada je riječ o odnosu rekcije i valentnosti, rekciju valja tumačiti kao gramatičku vezu (uz sročnost i pridruživanje), a valentnost kao sposobnost glagola (i drugih vrsta riječi) da otvara mjesto dopunama. Primjerice, u sintagmi odnosno rečenici *Marko hoda* ostvaruje se veza sročnosti (subjekt +

predikat), dok je glagol *hodati* jednovalentan jer otvara mjesto isključivo subjektu.

Kada se uspoređuje podjela glagola po valentnosti na nevalentne, jednovalentne, dvovalentne i trovalentne i podjela glagola po objektu u tradicionalnoj gramatici, razlike između njih mogu se lako primijetiti jer postoji samo jedna podudarnost: „razredom nevalentnih glagola obuhvaćeni su glagoli koje tradicionalna gramatika naziva bezličnima“² (Samardžija 1988: 43). Nadalje, dio kategorije neprijelaznih glagola obuhvaćen je razredom jednovalentnih glagola (Samardžija 1988: 43). „Onaj dio neprijelaznih glagola koji uz nominativnu otvara mjesto još jednoj dopuni (genitivnoj, dativnoj, priložnoj ...) svrstan je u dvovalentne glagole zajedno s glagolima koji otvaraju mjesto akuzativnoj dopuni, tj. prijelaznima po tradicionalnoj gramatici“ (Samardžija 1988: 43). Razlog tomu, navodi Samardžija, činjenica je da „ispuštanje iz rečenice koje od tih dopuna (genitivne itd.) jednako utječe na njenu gramatičnost kao i ispuštanje akuzativne (osim, naravno, uz glagole uz koje akuzativna dopuna može biti fakultativna)“ (1988: 43). Trovalentne glagole „tradicionalna gramatika smatra ili prijelaznima (ako uz njih može stajati objekt u akuzativu) ili neprijelaznima (ako takav objekt ne može stajati) i ne izdvaja ih u posebnu skupinu“ (Samardžija 1988: 43).

Uzimajući u obzir i glagolsku valentnost, Ivan Marković iznosi nešto drugačiju, suvremeniju podjelu glagola prema rekaciji (2013: 229). Tako neprijelazni ili intranzitivni glagoli „ne otvaraju mjesto objektu (npr. *naići, umrijeti, rasti, očajavati*), ali otvaraju mjesto subjektu, pa se zovu i *jednomjesni* (engl. *one-place*)“ (Marković 2013: 229). Kada je riječ o prijelaznim ili tranzitivnim glagolima, ne otvaraju mjesto samo izravnom objektu (npr. *vidjeti, taknuti*), već i neizravnom (*sličiti, vladati*), a također otvaraju mjesto i subjektu,

² Bezličnim se glagolima nazivaju glagoli uz koje se ne može uvrstiti subjekt, odnosno on je semantički zalihostan, npr. glagoli koji označavaju meteorološke pojave (*verba meteorologica*) poput *grmjeti, kišiti* (Silić i Pranjković 2005: 316–317).

pa se zovu i *dvomjesni* (engl. *two-place*). Dvoprijelaznim ili ditranzitivnim nazivaju se glagoli koji „otvaraju mjesto dvama objektima, bližemu i daljemu, izravnomu i neizravnomu (npr. *pisati* u *pišem pismo djevojci*, *moliti* u *molim te olovku*), te subjektu, pa se zovu i *tromjesni* (engl. *three-place*). Dakle, ovdje je zapravo riječ o trovalentnim glagolima, koji se mogu izjednačiti s dvoprijelaznima (Polančec 2015: 116). Kod neprijelaznih glagola „razlikuju se oni kojih je jedini argument aktivan, agentivan, vršilac (npr. *govoriti*, *hodati*, ...), i zovu se *neergativnima* (engl. *unergative*), i oni kojih je jedini argument zapravo pasivan neagentivan, trpilac (npr. *gorjeti*, *padati*, ...), i zovu se *neakuzativnima* (engl. *unaccusative*)“ (Marković 2013: 229).

3.1.6. Promjenjivost valentnosti

Valentnost je, kao i rekcija, svojstvo glagola koje ne okameni, već se mijenja tijekom dugog niza godina, pokazujući kako je jezik živ i podložan promjenama. Promjene valentnosti „nisu brze i uglavnom se očituju pojedinačno ne zahvaćajući nikada cijele razrede ili podrazrede glagola“ (Samardžija 1994: 51). Da se valentnost sporo mijenja, Samardžija pokazuje usporedbom stanja u jeziku Gundulićeva *Osmana* sa stanjem u hrvatskome standardnome jeziku na primjeru glagola *pomoći* (1994: 51). Naime, „ovaj glagol u suvremenome hrvatskom standardnom jeziku, uz nominativnu, otvara mjesto i dativnoj dopuni (*pomoći nekome*), dok u Gundulića umjesto dativne imamo akuzativnu dopunu (*pomoći mene*)“ (Samardžija 1994: 51). Kada je riječ o novijim promjenama u valentnosti glagola, Samardžija navodi glagole *plivati* i *trčati*³, koje suvremeni hrvatski rječnici opisuju kao neprijelazne, „odnosno da imaju 'nultu glagolsku rekciju', što znači da osim nominativnoj, ne otvaraju mjesto ni jednoj drugoj dopuni te da su jednovalentni“ (1994: 51). Međutim, u suvremenome hrvatskom

³ Promjenama rekcije sportskih glagola u suvremenom jezičnom stanju detaljnije se bave Matea Birtić i Ivana Matas Ivanković u člancima *Akuzativne dopune uz neprijelazne glagole: Što su unutrašnji objekti?* (2009) i *Jesu li akuzativne dopune uz sportske glagole objekti* (2010) te Zvonimir Glavaš u članku *Promjene glagolske rekcije u jeziku suvremenih hrvatskih medija* (2011).

jeziku mogu se pronaći i primjeri poput *On dobro pliva **kraul*** i *Trkači bi danas mogli trčati **rekord***, čime ovi glagoli postaju dvovalentni (Samardžija 1994: 51–52). Sličnu promjenu valentnosti pokazuje i glagol *proigrati*, koji je u rječnicima opisan kao dvovalentan jer otvara mjesto nominativnoj i akuzativnoj dopuni u značenju 'izgubiti novac igrajući karte ili koju drugu hazardnu igru; prokockati' (npr. *Petar je proigrao **cijelo imanje***), ali ima i primjera u kojima je jednovalentan, u značenju 'početi (dobro) igrati, početi (dobro) glumiti' (npr. *Glumica N. N. je konačno proigrala*) (Samardžija 1994: 52 i Samardžija 2003: 37).

Iz navedenih se primjera može uočiti da je promjena valentnosti usko povezana sa značenjem. „Valentnost je promjenljiva veličina na koju može, ali ne mora utjecati promjena značenja“ (Samardžija 2003: 37). Primjerice, ranije navedeni glagol *piti* postaje jednovalentan kada znači 'opijati se; biti alkoholičar', npr. *Petar pije* (Samardžija 2003: 37). U skladu s time mogu se razlikovati tri osnovna odnosa između promjene značenja i promjene valentnosti:

1. promjena značenja glagola ne utječe na promjenu valentnosti, bez obzira na to je li riječ o semantičkom suženju ili proširenju (npr. *Petar muti vodu* i *Petar muti moje račune*)

2. promjena valentnosti bez promjene značenja (npr. *Petar pliva* i *Petar pliva **rekord***)

3. promjena i značenja i valentnosti (kao u navedenim primjerima *Dijete pije mlijeko* i *Petar pije* te glagol *proigrati*) (Samardžija 2003: 37).

Uzroci ovim promjenama još uvijek nisu utvrđeni. Ipak, Samardžija navodi da je „promjenljivost uvjetovana različitim razlozima od promjene značenja glagola do piščeve težnje za stvaranjem snažnih stilogenih mjesta u jeziku književnog djela (*prepatiti doručak* ili *jaukati crne jabuke*)“ (Samardžija 1988: 46).

3.2. Valencijski rječnici i leksikoni glagola hrvatskoga jezika

Potreba za popisom valencija postoji jer se valencije još uvijek ne mogu u potpunosti i točno automatski predvidjeti (Mikelić Preradović 2014: 3). Iako se podatci o valentnosti mogu pronaći i u jednojezičnim i dvojezičnim te višejezičnim rječnicima, javljaju se u ograničenu opsegu i nerijetko na nedosljedan način (Gulešić-Machata, Čilaš-Mikulić i Udier 2011: 25). Proučavanje valentnosti glagola hrvatskoga jezika može poslužiti i kao teorijska podloga za izradu raznih valencijskih leksikona, rječnika i baza hrvatskih glagola i njihovih dopuna, kojima se mogu koristiti i izvorni i neizvorni govornici koji uče hrvatski kao strani jezik. Međutim, u priručnicima se na različit način opisuje glagolska valentnost ovisno o tome jesu li namijenjeni izvornim ili neizvornim govornicima (Gulešić-Machata, Čilaš-Mikulić i Udier 2011: 25). Razlika je u tome što je u priručnicima za neizvorne govornike „potrebno izravno navesti padež u kojemu imenske riječi dopuna moraju biti“ (Gulešić-Machata, Čilaš-Mikulić i Udier 2011: 25), dok se uobičajeno u rječnicima za izvorne govornike ne daje podatak o padežu, već se navode „pitanja koja sugeriraju valencije toga glagola“ (Gulešić-Machata, Čilaš-Mikulić i Udier 2011: 33). Ovdje će biti predstavljena dva relevantna mrežna projekta namijenjena izvornim i neizvornim govornicima: valencijski leksikon hrvatskih glagola *CROVALLEX 2.008* i valencijski rječnik hrvatskih glagola *e-Glava*, koji izvornim govornicima služe za bolje poznavanje hrvatskoga jezika, a neizvornima za lakše učenje hrvatskoga kao stranog jezika.

3.2.1. CROVALLEX 2.008

*CROVALLEX 2.008*⁴ prvi je računalno dostupan valencijski leksikon glagola hrvatskoga jezika (Mikelić Preradović 2014: 1), predstavljen 2009. godine (Gulešić-Machata, Čilaš-Mikulić i Udier 2011: 27). U njemu su opisani najčešći glagoli u hrvatskome jeziku. Prva je inačica ovoga leksikona sadržavala

⁴ Dostupan je na <http://theta.ffzg.hr/crovallex/>.

1739 glagola s 5118 valencijskih okvira iz Mogaš-Bratanić-Tadićeva *Hrvatskog čestotnog rječnika*, a danas ih ima više od 3460. Valencijski okviri u ovome leksikonu sadrže sljedeće podatke: „glagol, u zagrada glagol s označenim naglaskom, značenje glagola, podatke o obveznim i slobodnim dopunama, primjer, klasu u koju se glagol svrstava (semantičku strukturu)“ (Gulešić-Machata, Čilaš-Mikulić i Udier 2011: 27 prema Mikelić Preradović 2009). U leksikonu su glagoli podijeljeni na 72 sintaktičko-semantičke klase s još dvije podrazine, odnosno 180 (npr. glagoli postojanja, komunikacije, bacanja), a navedeno je 34 dubinska padeža kojima otvaraju mjesta, četiri u ulozi dopune (AGT – vršitelj radnje; PAT – trpitelj radnje; REC – primatelj; RESL – rezultat; ORIG – podrijetlo) i 29 u ulozi tipičnih izbornih dodataka (npr. LOC – mjesto; COND – uvjet; MANN – način) (Mikelić Preradović 2014: 3). *CROVALLEX 2.008* opisuje sve navedene razrede morfosintaktičkih dopuna glagola prema Samardžiji, „a razgraničava i neke nove dopune (dopuna zavisne rečenice, dopuna prijedložnog izraza u kombinaciji s infinitivom te infinitivna dopuna u kombinaciji s akuzativom), koje su rezultat analize upotrebe glagola u korpusu hrvatskog jezika“ (Mikelić Preradović 2014: 6).

3.2.2. E-Glava

*E-Glava*⁵ je mrežni valencijski rječnik hrvatskih glagola Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje nastao na temelju projekta *Baza hrvatskih glagolskih valencijskih* voditeljice Matee Birtić, koji je pokrenut 2013. godine (<http://ihjj.hr/projekt/baza-hrvatskih-glagolskih-valencija/27/>). Rječnik je tek u izradi, a temeljen je na istraživanju triju korpusa hrvatskoga jezika (Hrvatska jezična riznica, hrWaC, HNK), stoga su iz tih korpusa izvučene rečenice koje služe kao primjeri sintaktičkim dopunama (<http://valencije.ihjj.hr/page/sto-je-e-glava/1/>). Opsegom će biti manji od leksikona *CROVALLEX 2.008*. Naime, sadržavat će valencijske opise 900 glagola hrvatskoga jezika koji se smatraju

⁵ Dostupan je na <http://valencije.ihjj.hr/>.

temeljnim za osnovnu komunikaciju na hrvatskome jeziku (<http://valencije.ihjj.hr/page/sto-je-e-glava/1/>). U *Bazi hrvatskih glagolskih valencija* ovih je 900 glagola podijeljeno u 34 semantičke skupine, a poneke su skupine dalje podijeljene na podskupine, što sveukupno čini 91 semantičku skupinu i podskupinu (npr. glagoli kretanja, komunikacije, percepcije) (Brač i Bošnjak Botica 2015: 112). Najzastupljenija je skupina glagola mišljenja, znanja i učenja (11,25 %), a najmanje je zastupljena skupina glagola glasanja životinja (0,11 %) (Brač i Bošnjak Botica 2015: 112–113). Valencijski se opis glagola u rječniku sastoji od triju razina opisa. Prva razina opisa uključuje glagolsku lemu uz koju se vežu tri osnovna dijela: morfološki blok (kategorija vida i glagolski oblici), pripadnost glagola temeljnoj semantičkoj skupini i rubrika čvrste sveze (kolokacijske i frazemske veze glagola i drugih riječi s objašnjenjem i primjerom) (<http://valencije.ihjj.hr/page/1-razina-opisa/4/>). Druga razina opisa uključuje određivanje značenja glagola, ponekad i uvođenjem podlema uz koje se veže kategorija povratnosti i stilska odrednica (<http://valencije.ihjj.hr/page/2-razina-opisa/5/>). Treća razina opisa uključuje sintaktički, morfološki i semantički opis valencijskih dopuna. Sintaktički opis obuhvaća deset skupina dopuna (nominativnu, genitivnu, dativnu, akuzativnu, instrumentalnu, predikatnu, priložnu, prijedložnu, infinitivnu i rečeničnu dopunu) (<http://valencije.ihjj.hr/page/3-razina-opisa/11/>). Morfološki opis obuhvaća morfološke ostvaraje sintaktičkih dopuna (padeže, prijedloge, priloge i dr.) (<http://valencije.ihjj.hr/page/3-razina-opisa/12/>), dok se semantički opis sastoji „od pojedinačnoga opisa semantičke uloge i određenja semantičke kategorije sintaktičke dopune na temelju dostupnoga popisa semantičkih kategorija“ (<http://valencije.ihjj.hr/page/3-razina-opisa/13/>).

4. Zaključak

Iz svega navedenog vidljivo je kako su rekcija i valentnost složeni pojmovi i vrlo aktualne teme u hrvatskome jezikoslovlju. Ovim su teorijskim pregledom predstavljene osnovne postavke o rekciji i valentnosti glagola hrvatskoga jezika i njihovu odnosu na temelju suvremene hrvatske znanstvene literature. Zaključno se može reći da je rekcija jedna od sintagmatskih gramatičkih veza (uz sročnost i pridruživanje), a da je valentnost sposobnost glagola (i drugih vrsta riječi) da otvara mjesto dopunama.

U radu se značajan naglasak dao i na pristupe ovim jezičnim fenomenima u suvremenim gramatikama hrvatskoga jezika pri čemu su utvrđena različita polazišta određivanju pojma rekcije. Naime, za razliku od Silić-Pranjковиćeve *Gramatike, Hrvatska gramatika* Barić i suradnika tradicionalno objašnjava rekciju, stoga se iscrpnije bavi objektom i njegovim vrstama kao i glagolima uz koje se javlja, dok Silić i Pranjković o rekciji govore kao svojstvu i drugih vrsta riječi, ne samo glagola. S druge strane, Belaj i Tanacković Faletar rekciji pristupaju s aspekta kognitivne gramatike, koja je u novije vrijeme u velikoj mjeri zastupljena u hrvatskoj lingvističkoj zajednici.

Važnost je proučavanja rekcije i valentnosti i u praktičnoj primjeni relevantnih zaključaka. Naime, proučavanje je rekcije i valentnosti važno ne samo zbog leksikografskog opisa glagola, već i zbog izrade raznih valencijskih rječnika, leksikona i priručnika koji mogu služiti izvornim, ali i neizvornim govornicima koji uče hrvatski kao strani jezik.

Bavljenje rekcijom i valentnosti također je važno zbog detektiranja njihova zajedničkoga svojstva – promjenjivosti, čime se upućuje na činjenicu da je jezik živ i podložan promjenama. U najvećoj mjeri upravo promjenjivost rekcije i valentnosti može predstavljati polazište za daljnja istraživanja s obzirom na to da sve češće prevladava ponajprije akuzativna rekcija nad dativnom, lokativnom i instrumentalnom rekcijom pojedinih glagola, a također valja istražiti i uzroke promjenama.

5. Popis literature

- Barić, Eugenija i dr. ⁴2005. *Hrvatska gramatika*. Školska knjiga. Zagreb.
- Belaj, Branimir; Tanacković Faletar, Goran. 2017. *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika*, knjiga druga: *Sintaksa jednostavne rečenice*. Disput. Zagreb.
- Birtić, Matea; Matas Ivanković, Ivana. 2009. Akuzativne dopune uz neprijelazne glagole: Što su unutrašnji objekti?. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 35 (1). 1–19. <https://hrcak.srce.hr/50692> (pristupljeno 15. svibnja 2018.).
- Brač, Ivana; Bošnjak Botica, Tomislava. 2015. Semantička razdioba glagola u *Bazi hrvatskih glagolskih valencija*. *FLUMINENSIA* 27 (1). 105–120. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/140815> (pristupljeno 15. svibnja 2018.).
- Glavaš, Zvonimir. 2011. Promjene glagolske rekcije u jeziku suvremenih hrvatskih medija. *Hrvatistika* 5. (5.). 67–79. <https://hrcak.srce.hr/81696> (pristupljeno 15. svibnja 2018.).
- Gulešić-Machata, Milvia; Čilaš-Mikulić, Marica; Udier, Sanda Lucija. 2011. Glagolske valencije i inojezični hrvatski. *Lahor* 1 (11). 23–38. <https://hrcak.srce.hr/79661> (pristupljeno 15. svibnja 2018.).
- Marković, Ivan. ²2013. *Uvod u jezičnu morfologiju*. Disput. Zagreb.
- Mikelić Preradović, Nives. 2014. *CROVALLEX: Valencijski leksikon glagola hrvatskoga jezika*. Zavod za informacijske studije. Zagreb.
- Polančec, Jurica. 2015. O definiciji kategorije glagolskog stanja. *Filologija* (65). 113-130. <https://hrcak.srce.hr/154179> (pristupljeno 5. srpnja 2018.).
- Samardžija, Marko. 1987. Četiri pitanja o biti valentnosti. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 22. 85–106.
- Samardžija, Marko. 1988. Razdioba glagola po valentnosti. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 23. 35–46.

Samardžija, Marko. 1994. Valentnost i semantičke mijene hrvatskih glagola. *FLUMINENSIA* 6 (1-2). 49-53. <https://hrcak.srce.hr/132169> (pristupljeno 15. svibnja 2018.).

Samardžija, Marko. 2003. Valentnost hrvatskih glagola. *Zbornik Zagrebačke slavističke škole 2002*. Ur. Botica, Stipe. FF press. Zagreb.

Silić, Josip; Pranjković, Ivo. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.

Stolac, Diana; Vlastelić, Anastazija. 2005. Sintaksa u Parčićevoj gramatici hrvatskoga jezika iz 1873. godine. *FLUMINENSIA* 17 (1). 1–11. <https://hrcak.srce.hr/4347> (7. srpnja 2018.).

Mrežne stranice:

<http://ihjj.hr/projekt/baza-hrvatskih-glagolskih-valencija/27/>

<http://valencije.ihjj.hr/>

Sažetak

Tema je ovoga završnog rada rekcija i valentnost glagola hrvatskoga jezika, svojstvo glagola da u službi predikata bude središte rečenice otvarajući mjesto ostalim članovima rečenice i time određuju njihov oblik. Cilj je rada predstaviti teorijski pregled osnovnih suvremenih postavki o rekciji i valentnosti na temelju hrvatske normativne literature i znanstvenih članaka, a koncipiran je u dva dijela – dio o rekciji i dio o valentnosti. U dijelu o rekciji riječ je o samom pojmu, vrstama i promjenama rekcije te objektima, s posebnim osvrtom na izravni objekt. Dio o valentnosti bavi se podjelom glagola po valentnosti i glagolskim dopunama, objašnjavanjem odnosa rekcije i valentnosti, promjenjivosti valentnosti te se na kraju predstavljaju aktualni, mrežni valencijski rječnici, leksikoni i baze glagola hrvatskoga jezika. Također se ukazuje na važnost bavljenja ovom temom.

Ključne riječi: glagoli; rekcija; valentnost; objekt; hrvatski jezik

VERB RECTION AND VALENCY IN THE CROATIAN LANGUAGE

Key words: verbs; rection; valency; object; Croatian language